

בן, שרצה האל יתברך שלא ידע, מה שהיה יודע אם לא רצה שלא ידעהו. ואם יעבר זה בחקו, יעבר ג"כ שאם היה רוצה להטביע דבר מה שלא יהיה לו בו יכלת עליו – ממה שיוציר היכלת עליו – שלא יקרה בטל. והוא בתכלית הגנות והכפירה. ואמנם יתבאר השרש ההוא במאמר השלישי בג"ה. ובכאן נשלם מה שרצינו לבארו בכלל הזה. והתהלה לאל לבדו ומרומם על כל ברכה ותהלה.

הכלל השני

בהשגחה

הנה כבר קדם לנו בתחלת המאמר, היות השגחת הש"י בנמצאות, פנה תורית, שלא יציר מציאות התורה וזולתה. ולזה צריך שנחקר, אם בבאור הפנה הזאת, ואם באפן הידיעה בה. וזה אמנם כפי מנהגנו. רצוני לומר, לבאר הפנה הזאת כפי מה שתגזרהו התורה, עם שנביא הספקות אשר הניעו קצת החכמים לדרך דרך היגיו, ונתיר אותם, ונשיב את הדרך שנסתבכו בו. ונעיר עם זה על אפן ידיעתנו בפנה הזאת, ונחקר בדרושים מה, מתחסיים לה. ולזה ראינו לחלק הכלל הזה לשלשה פרקים. הפרק הראשון, בבאור הפנה הזאת כפי מה שתגזרהו התורה.

הפרק השני, בבאור הספקות שאפשר שיוסקו בה, אשר בעבורם נטו מהדרך הנכון מקצת חכמינו בפנה הזאת. הפרק השלישי, בבאור הספקות במה שחיבו בפנה הזאת. הפרק הרביעי, בהתר הספקות שהניחו בפנה הזאת לפי דעת התורה.

קנא

אור ה'

מאמר ב
כלל ב/פרק א

הפרק החמישי, באפן ידיעתנו בפנה הזאת בשלמות.
הפרק הששי, בבאור דרושים מתחסיים אליה.

הפרק הראשון

בבאור הפנה הזאת כפי מה שתגזרהו התורה.

ואמר, לפי שהוא מבאר מעגן ההשגחה, אשר הוא פנת התורה, היותו יתברך משגיח על בני האדם להישיחם אל ההצלחה, הנה ראוי שנחקר בה בשלשה ענינים: האחד, בבחינת המשגיח; השני, בבחינת המשגחים; והשלישי, באפן ההשגחה.

אם בבחינת המשגיח, והוא הראשון, הנה החקירה, אם ההשגחה באמצעי, או בזולת אמצעי. ואם הנה שתהיה באמצעי, מי הוא האמצעי, ואם הוא אחד או רבים. ואם בבחינת המשגחים, והוא השני, הנה החקירה, אם תהיה ההשגחה בהם בכללים או באישים. ואם היתה באישים, אם תהיה ההשגחה בהם בשוה, או אם תתחלף בהם בפחות ויותר, עד שיהיה אפשר שתהיה בקצתם, ובקצתם לא. ואם באפן ההשגחה, והוא השלישי, החקירה בדברים אשר תהיה בהם ההישרה אל ההצלחה, שהוא התכלית המכון בה.

אמנם הראשון הוא מבאר, ממה שבא בתורה ובקבלה האמתית, שההשגחה כבר תהיה באמצעי, ובזולת אמצעי, ובשניהם. ושהאמצעים רבים, יתחלפו בחלופ מדרגת המשגחים. וצריך שתדע שהכונה באמרנו אמצעים, שיהיו משגיחים בבחירה ורצון. וזה, שהאמצעים אשר באמצעותם תהיה ההשגחה, אשר הם במדרגת הכלים, הנה הם רבים, כמו הכחות והפעולות הטבעיים, שאינם פועלים בבחירה ורצון. ומזה המין הרבה ממה שבא בתורה ובנביאים בפעולות הש"י שלא על

המנהג הטבעי (שמות יד, כא): "ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה". (שם ז, ט) "קח את מטף", ורבים זולתם. אבל המכון עתה, הוא באמצעיים הפועלים בבחינה ורצון. הנה יתבאר זה בקלות, ממה שבא בתורה באבות. הנה תמצא ביצלב בהאבק איש עמו (בראשית לב, כו וכט): "שלחני כי עלה השחר. ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני, ויברך אותו שם". אשר לזה אמר הכתוב עליו (הושע יב, ה): "וישור אל מלאך ויכל". והוא עצמו קרא שם המקום פנואל, "כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי" (בראשית לב, ל). והנה בברכו את בנו יוסף, אמר (שם מח, טר-טז): "האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק, האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה, המלאך הגאל אתי מכל רע, יברך את הנערים". ואפשר שרמזו באמרו "האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו" אל המשגיח הראשון יתברך. והנה נאמר למשה (שמות כג, כ): "הנה אנכי שלח מלאך לפניך, לשמרך בדרך" (שם כד, א), "ואל משה אמר עלה אל ה'", ודרשו במסכת (סוטה) [סנהדרין] (לח, ב), במה שהקשו שם: "עלה אלי מיבעי ליה. זה מטטרון ששמו בשם רבו". וכבר נמצא (יהושע ה, טו) שנגלה המלאך ליהושע וצוהו בשליפת נעלו. והנה אשר בזולת אמצעי, כבר הועד עליו "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים באשר ידבר איש אל רעהו", (שמות לג, יא): "פה אל פה אדבר בו", (במדבר יב, ח) "אשר ידעו ה' פנים אל פנים" (דברים לג, י). וכבר נמצא ההשגחה באמצעי וזולת אמצעי במכת בכורות. אמר (שמות יב, יב): "ועברתי בארץ מצרים וגו' ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף". הנה בבחינת המצריים כבר היתה באמצעי, ובבחינת הצלת ישראל היתה בזולת אמצעי, כמו שבא בקבלה האמתית, אמרו: "ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך". אלא שלפי דעת רז"ל יראה, שגם בבחינת המצריים היתה ההשגחה

בזולת אמצעי. באמנם "והביתי כל בכור, אני ולא שרף", ויהיה לפי דעתם אמרו "ולא יתן המשחית", ירמוז אל האמצעי אשר הוא במדרגת הכלי, הפועל בזולת השגחה ורצון. והנה נמצא האמצעים רבים. למה, שמהם מלאכים, כאותם שנגלו ליעקב ויהושע וגדעון. והמלאכים שבאו בסדום מהמין הזה, למה שבבר הישירו אל לוט לצאת מתוך ההפכה. ומהם נביאים, באבות אשר הישירו זולתם לאמונתו יתברך, באמרו (בראשית יב, ה): "ואת הנפש אשר עשו בחרן". עד שבא אדון הנביאים, והישיר כלל אמתנו לעבודתו. והנביאים אחריו, דור אחר דור. ומהם השופטים והחכמים המוכיחים בעם, השומרים משמרת הקדש בתורה ובמצוה.

התבאר, אם כן, מפנית התורה, הענן הראשון בבחינת המשגיח, והוא, היותו משגיח באמצעי זולת אמצעי, ושהאמצעים רבים, ושהם שלשת מינים: המלאכים, והם השכלים הנפרדים, והנביאים, והחכמים. אמנם, אם בקאן מין רביעי, אם לא, אין בדינו בזאת הבחינה, לא מפאת הקבלה ולא מפאת העיון. וזה, שקצת החכמים יראו, ומהם הרב המורה, שהגלגלים חיים משכילים. והנה פשט הכתובים וקצת מדרשות מסכימים לזה. ויהיה בקאן, לפי זה, מין רביעי מהאמצעים הפועלים בבחירה ורצון, והם הגרמים השמימיים, שיפעלו, ויצירו מה שיפעלו, בסדור אשר בנפשם, וירצו בו.

ואם שיתחלפו בחלופי מדרגת המשגיחים, זה יתבאר ממה שבא בתורה וספריה באבות העולם. וזה, שההשגחה וההישירה לאדון הנביאים היתה בזולת אמצעי, פנים אל פנים. וההישירה לזולתו מהנביאים היתה על ידי אמצעי, כמו שהעיד הכתוב, וזה, להיותם למטה במדרגה ממש. ולהיות כלל ישראל למטה במדרגה מהנביאים, היתה הישרותם באמצעות הנביאים.

ובשנתמטעו הדורות, היתה הישרתם באמצעות השופטים והחכמים. ולהיות כלל אמתנו העם שבחר השם לנחלה לו, היתה השגחתו בהם, אם בזולת אמצעי, ואם באמצעות נביאיו וחכמיו, אשר תתחייב ממנה הישרה מיסדת ומגבלת ומתיחסת למדרגת המשגחים בשלמות כפי העת והמקום. והיתה השגחתו ביתר האמות באמצעות הגרמיים השמימיים, אשר תתחייב ממנה הישרה כוללת, בלתי מתיחסת למדרגת המשגחים בשלמות כפי העת והמקום. וזה ממה שיראה ממנו, שהגלגלים למטה במדרגה מהחכמים. למה שיראה, שכל אשר תהיה הישרתו יותר מתיחסת, מדרגתו יותר גבוהה. ואל הדעת הזאת נמשכו קצת חכמינו. ואיך שיהיה, נתאמת כפי התורה והקבלה האמתית, שהאמצעים יתחלפו בהתחלף המשגחים: ודי בזה עתה בראשון.

ואמנם בשני, והוא בבחינת המשגחים, הוא מבאר ממה שבא בתורה, שההשגחה כבר תהיה בכלל ובאישים. ושיתחלף ההשגחה בהם בפחות ויתר, עד שיהיה אפשר שתהיה בקצתם ובקצתם לא. וזה, שמלבד ההישרה הכוללת לכלל האמה, באו הישרות והבטחות מיוחדות וברכות, לאבות ולנביאים, כל אחד ואחד ממנו בשמו. וכבר יראה ממה שנאמר בחלופי המשגחים, שההשגחה תתחלף בפחות ויתר, עד שבכך אפשר שלא תהיה בקצתם, וזה, לרחק מדרגתם מהשלמות והתכלית האנושי. ועל כיוצא בהם נאמר, "ואנכי הסתר אסתיר פני", (דברים לא, יח): "אסתירה פני מהם" (שם, לב, כ). ודי בזה עתה בשני.

ואמנם בשלישי, והוא אפן ההשגחה, הנה ממה שבא בתורה ובקבלה, והתבאר בחוש, יתבאר בקלות, שממנה מיניית וכוללת, וממנה אישית. והכוללת, ממנה פוללת בשלוח, מסדרת ומגבלת, בלתי מתיחסת לשלמות האישים המשגחים;

וממנה, שהיא כוללת מצד, וחלקית מצד. והיא תתחלק אל רבת-הכללות, ומעטת-הכללות. והרבת-הכללות, גם כן מסדרת ומגבלת, טבעית, ובלתי מתיחסת לשלמות המשגחים. והמעטת-הכללות מסדרת ומגבלת, בלתי טבעית, ומתיחסת לשלמות המשגחים בצד-מה. והאישית גם כן בלתי טבעית. ממנה, מסדרת ומגבלת, מתיחסת לשלמות המשגחים התיחסות גמור; וממנה, מסדרת ומגבלת, מתיחסת לשלמות המשגחים התיחסות בלתי גמור.

משל הכוללת בשלוח, במה שנמצא בכל אישי הנמצאות המרפבות, מהכלים והתכונות ותשוקות וכחות נפשיות ופעולות, לשמר מציאותם, ולהתרחק מהמזיק. וההשגחה הזאת, אם היה שתתחלף במין, הנה היא שזה באישי המין. ומשל הכוללת מצד וחלקית מצד, מה שנמצא במין האנושי, כי להיותו שלם יותר משאר המינים, הושם לו שכל מעשי, יסדרו ממנו מלאכות רבות שומרות מציאותו, והשכל העיוני, אשר הוא גרול שבהכנות לקנות השלמות האנושי. וההשגחה הזאת הנה היא טבעית, ושנה באישים מצד הפחם וההכנה, ואם היה שתתחלף מצד הפועל, אבל היא בלתי מתיחסת לשלמות האישים המשגחים. וזה, שכבר נמצא באיש שמדרגתו בשלמות האנושית גדולה, שעור מועט מההשגחה הזאת, ממה שנמצא באיש שמדרגתו בשלמות האנושי פחותה. להיות מין ההשגחה הזאת נמשכת למזג איש איש, או לסדרת הגרמים השמימיים כפי המצב אשר היו בו בעת מולד האיש, כמו שהתבאר זה בחכמת משפטי הכוכבים. ואמנם היתה זאת ההשגחה כוללת, מצד היותה בכל מין האדם, וחלקית, מצד היותה במין האדם לבדו, להיותה טבעית וכוללת כל מין האדם.

ומשל ההשגחה מעטת הכללות, מה שהיה החנינה לכלל
 אמתנו, אנחנו קהל המאמינים, מהתורה מהאל יתברך וישתבח
 שמו לעד, שבה נקנה השלמות בעצם וראשונה. ואמנם היא
 מעטת הכללות, להיותה בלתי כוללת כל המין. והיא בלתי
 טבעית, להיותה מנחת ברצון רוצה לאמה ידועה ועת ידוע. והיא
 אמנם בלתי מתניחסת לאישים המשגחים. כי עם היותה
 ההשגחה הגדולה בתכלית מה שאפשר, להיות האמה
 המשגחת בכלל, החשובה, הנה היא בלתי מתניחסת לאישים
 המשגחים, למה שהיא שנה בכל אישי האמה. ואם היה שבבר
 נמצא יתחלפו אישי האמה, למה שנמצא קצת אישיה רבה בהם
 הכתוב מצוות יתרות, כאלו תאמר, שהזכרים חייבים במצוות יותר
 מהישראלים; הנה יהיה זה סבה לחלוף מדרגתם בחשיבות,
 כאלו תאמר, הזכרים חשובים מהנקבות, ומוכנים אל השלמות
 יותר, והכהנים שנתקדשו בכהנת אהרן חשובים משאר ישראל,
 ומוכנים אל השלמות יותר, אבל אמנם באישי כל חלק מהם
 היא שנה. ולזה הוא מבאר, שאינה מתניחסת בשלמות המשגחים
 בשלוח. ולהיותה מתחלפת בחלקי המין, היא מתניחסת
 לשלמות המשגחים בצד-מה. נוגם פן להיותה דרך והצעה אל
 שתהיה ההשגחה המתניחסת לאישים המשגחים, הנה יתאמת
 בצד-מה. ואם שתהיה דרך והצעה אל זה, הנה הוא מבאר
 בנפשו, מהיות ההשגחה האישית נמשכת ממנה.

ואולם משל ההשגחה האישית, הגמול [אל העובד] והענש
 אל העובר, כפי מה שבא בתורה ובקבלה. והנה היותה בלתי
 טבעית, הוא משער בנפשו, לפי שאין מטבע העושה סבה ונוטל
 לולב, ונוקהר מפלאים, להיות גמול חסדים, ולא באוכל חלב ודם
 להיות נכרת. אמנם המתניחסת ממנה לשלמות המשגחים

קנז

אור ה'

מאמר ב
כלל ב/פרק ב

התניחוסות גמור, הוא החלק מזאת ההשגחה שבא בקבלה האמתית, והוא הגמול והענש הנפשי שהוא מבאר, היותו מתניחס לאישים המשגחים, לפי מדרגת כל אחד מהם, התניחוסות גמור. והוא מבאר, היות ההשגחה הזאת מסדרת ומגבלת ברצונו הקדום, כאשר גזרה חכמתו. ומשל המסדרת ומגבלת ומתניחסת לשלמות המשגחים התניחוסות בלתי שלם, הנה הוא החלק מזאת ההשגחה שבא מפרש בתורה, והוא הגמול והענש הגשמי. והנה למה שבא הגמול לעובר והענש לעובר, מבאר היותה מתניחסת אל שלמות המשגחים. ולמה שבבאר ימצא בלבול ומבוכה למה שיראה ממנה בחוש, כמו שיבא בגזרת הצור, כבר יתאמת שאינה מתניחסת לשלמות המשגחים התניחוסות גמור.

והתבאר בכאן אפן ההשגחה, והוא הענין השלישי.

הפרק השני

בבאר הספקות אשר אפשר שישפקו בפנה הזאת, כפי מה שהנחה, אשר בעבורם נטו מקצת חכמינו מדרך הנכון בה.

ואמר, לפי שהנח בפנה הזאת, היות אישי מין האדם משגחים בפרטי מעשיהם, הוא מבאר, שהספקות אשר הניחו בידיעתו יתברר הדברים, אפשר שיגחו כאן. ואין צרך בהשנות הדברים. וכל שכן, אחר שבבאר התרו בשלמות. אבל הספק הגדול, אשר לא יתר בשלמות, ויעדנו התרו בכלל הזה, והוא, רע הסדור אשר יחשב, ממה שגראה הרבה מהחשובים מדרך כף רגל לפחותים. ובכלל, צדיק ורע לו, רשע וטוב לו. והוא הדבר אשר נבוכו בו מהנביאים והחכמים עד היום.

ולפי שאפשר שיושב בזה, כמו שכתב הרב, אם בשנודה ההקדמה, ר"ל, צדיק ורע לו רשע וטוב לו, או בשנכפר בה; ואם

הִנֵּה שֹׁנֵכֶפֶר בָּהּ, מִצַּד הַנָּשׂוּא אוֹ מִצַּד הַנּוֹשֵׂא; צָרִיךְ לַחְקֹר בַּתְּשׁוּבָה הַזֹּאת אִם הִיא מִסְפֶּקֶת. וְאִמְנֵם דֶּרֶךְ הַתְּשׁוּבָה בְּשִׁנּוּדָה הַהִנָּחָה, הוּא, כְּשִׁנְיַחֵס הַטוֹב הַמְּגִיעַ לְרָשָׁע וְהָרַע הַמְּגִיעַ לַצַּדִּיק, לֹא אֶל הַהִשְׁנָחָה, אֲבָל אֶל הַפְּתִיּוֹת וְאוֹלֹת. וְזֶה, שֶׁהַצַּדִּיק אִם לֹא יִרְצֶה לְדֶרֶךְ בְּסִבּוֹת הַנָּאוֹתוֹת בַּפְּתִיּוֹת וְאוֹלֹתוֹ, אֵינָנו עוֹל בְּחֶק הַשֵּׁם. וּלְפַעֲמִים יִקְרָה טוֹב מִהָאוֹלֹת וְהַפְּתִיּוֹת, וְהוּא הַטוֹב הַמְּגִיעַ לְרָשָׁע. וְאִמְנֵם הַתְּשׁוּבָה בְּשֹׁנֵכֶפֶר הַהִנָּחָה מִצַּד הַנּוֹשֵׂא הוּא, שֶׁהַצַּדִּיק שִׁירָאָה צַדִּיק אֵינָנו צַדִּיק בְּאֵמֶת. וְאִם הִנֵּה שִׁנְרָאָה אוֹתוֹ פּוֹעֵל הַטוֹב, הִנֵּה אִפְשָׁר שֶׁלְּפִי הַכִּנְתּוֹ — מִקְצֵר מִלְּפַעַל הַטוֹב, וְנִחָשֵׁב לוֹ מְרִי. וְכֵן הִרְשָׁע אֲשֶׁר יִרְאֶה רָשָׁע אֵינָנו בֵּן בְּאֵמֶת. כִּי לְפִי הַכִּנְתּוֹ וּמִזְגּוֹ, הוּא פּוֹעֵל הַטוֹב בְּשִׁנְמִנְעַל לְפַעַל הָרַע אֲשֶׁר הוּא מוֹכֵן לוֹ. וְאִמְנֵם הַתְּשׁוּבָה בְּשֹׁנֵכֶפֶר הַהִנָּחָה מִצַּד הַנָּשׂוּא הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר, שֶׁהָרַע הַמְּגִיעַ אֶל הַצַּדִּיק אֵינָנו רַע בְּאֵמֶת, לְמַה שֶׁתְּכַלִּיתוֹ אֶל הַטוֹב. וְלִהְיוֹתוֹ דֶּרֶךְ אֶל הַטוֹב — יִחָשֵׁב טוֹב. וְכֵן הַטוֹב הַמְּגִיעַ לְרָשָׁע, לְמַה שֶׁתְּכַלִּיתוֹ אֶל הָרַע — יִחָשֵׁב רַע. וְהִנֵּה כְּשֶׁחֲקֵרְנוּ בַּתְּשׁוּבָה הַזֹּאת, יִרְאֶה בְּלִתי מִסְפֶּקֶת. וְזֶה שֶׁהַתְּשׁוּבָה בְּשִׁנּוּדָה הַהִנָּחָה, הִיא בְּלִתי מִסְפֶּקֶת. לְמַה שֶׁלֹּא נִמְצָא לַצַּדִּיק הַטוֹב הָרְאוּי לוֹ מִצַּד פְּעֻלֹתָיו, וְאִם כִּבְר נִרְאֶה אוֹתוֹ דוֹרֵךְ בְּסִבּוֹת הַנָּאוֹתוֹת לְכָל יִמְצְאוֹהוּ צְרוּת רַבּוֹת וְרַעוּת. וְלְרָשָׁע הַצִּלְחוֹת עֲצוּמוֹת. וְהַתְּשׁוּבָה בְּשֹׁנֵכֶפֶר הַהִנָּחָה מִצַּד הַנּוֹשֵׂא, הִיא גַם כֵּן בְּלִתי מִסְפֶּקֶת. לְמַה שֶׁכִּבְר נִמְצָא הָאִישׁ הָאֶחָד בְּעֵינָנו, כְּשִׁיחִיו פְּעֻלֹתָיו פּוֹנוֹת אֶל הַטוֹב, תִּמְצָאן אוֹתוֹ רַעוּת. וְכִשְׁלֹא יִהְיוּ פּוֹנוֹת אֶל הַטוֹב, תִּמְצָאן אוֹתוֹ טוֹבוֹת. וְהַתְּשׁוּבָה גַם כֵּן בְּשֹׁנֵכֶפֶר הַהִנָּחָה מִצַּד הַנָּשׂוּא, הִיא גַם כֵּן בְּלִתי מִסְפֶּקֶת. לְמַה שֶׁכִּבְר נִמְצָא רַבּוֹת רַעוּת צַדִּיק שֶׁאֵין תְּכַלִּיתָן אֶל הַטוֹב, וְטוֹבוֹת לְרָשָׁע שֶׁאֵין תְּכַלִּיתָן אֶל הָרַע. וְלִזֶּה נִשְׁאָר הַסֶּפֶק בְּעֵינָנו, וְהוּא לְקִיּוֹם מִן הַחוּשׁ, מִמֶּה שֶׁנִּרְאֶה צַדִּיק וְרַע לוֹ רָשָׁע וְטוֹב לוֹ.

וכבר ספקו על הדעת הזו מצד העיון ומצד התורה.
אם מצד העיון, בשהקדימו להם ההקדמה אחת, נתאמתה
ב"מה שאחר", והיא אומרת, שהרע לא יגיע מהש"י בעצמות, כי
אם במקרה, ומהכרח החומר. וכבר קבלו ההקדמה הזאת חז"ל,
באמרו (ב"ר נא, ג): "אין דבר רע יורד מלמעלה", ומאמרים
זולתו מסכימים לה. ואחר שנתקבה להם זאת ההקדמה, סדרו
ההקש כן: אם היה הש"י משגיח על בני אדם ופוקד מעשיהם
בשיגיע הטוב לטובים והרע לרעים, יתחייב שיגיע הרע מאת
השם בעצמות. אבל הנמשך שגר, הנה יוליד שהקודם שגר.
וכבר יראה מזה בטול הדעת הזו מצד העיון. עם שהוא רחוק,
שישגיח השם על האדם, לפחיתותו ביחס אליו.

ואולם מצד התורה, למה שנראה, שיערה הרע לפי המרי
העצום, בעזיבה והסתור פנים, באמרו: "והסתרת פני מהם",
"ואנכי הסתר אסתיר פני" וכו' בקבלה, (הושע ד, יד): "לא אפקוד
על בנותיכם כי תזנינה", שכל זה יורה, שענש הרע הוא הסתר
פנים והעזיבה למקרי הזמן.

והנה מקצת חכמינו אשר לתצום התורה והעיון, קבלו
הפנה הזאת, על שההשגחה האישית נמצאת בקצת בני אדם
ובקצתם לא. וזה, כי למה שהתבאר בספר "בעלי חיים" שכל מה
שיהיה הבעל חיים יותר נכבד, הוכנו לו כלים יותר לשמר
מציאותו; והנה האדם יותר נכבד לאין שעור, עד שיהיה מי
שיראה אפשרות התדבקותו ואחרותו עם השכל הפועל; הנה
יחייב שכל מי שהוא יותר קרוב אליו במדרגה, לחשיבותו יהיה
בו ההשגחה יותר, ומי שהוא יותר רחוק במדרגה, לחסרונו אין
ראוי שתדבק בו ההשגחה. וכבר היה ראוי כן, כי למה שהוא
מבאר, היות כל המשפלות אצל הש"י בפעל, והאדם כחיי על
הרבה מהם; והוא מבאר במה שבפעל, שהוא יושלים מה שבכח

ויוציאֵהוּ אֶל הַפֶּעַל; וְהִיטָה הַיְצִיָּאָה מִן הַכֹּחַ אֶל הַפֶּעַל
בְּמִשְׁכָּלוֹת, הַפּוֹעֵל וְהַמִּתְפַּעֵל בָּהֶם אֶחָד בְּאַפְּוֹנָמָה; הֵנָּה מִזֶּה
הַצֵּד, הַשְּׁלֵם הַמִּשְׁכִּיל בְּפֶעַל, שִׁדְבַק וְיִתְאַחַד בּוֹ, רֹאֵי שֶׁתְּהִיָּה בּוֹ
הַהֲשָׁגָה, וְהַבְלָתִי מִשְׁכִּיל בְּפֶעַל, עִם הִיּוֹת לוֹ הַכֹּחַ וְהַהֲכָנָה,
לְמָה שֶׁלֹּא יִקְנֶה הַתְּאַחֲדוֹת וְהַתְּדַבְּקוֹת, רֹאֵי שֶׁיְהִיָּה נֶעֱזָב
לְפָחִיתוּתוֹ וְחִסְרוֹנוֹ. וְנִתְאַמַּת אִם כֵּן, שֶׁהַהֲשָׁגָה הַזֹּאת אֲשֶׁר
מִצַּד הַדְּבָקוֹת וְהַתְּאַחֲדוֹת, שֶׁהוּא מִצַּד קִנְיָן הַמִּשְׁכָּלוֹת בְּפֶעַל,
הוּא מִפְּנֵי הַטָּבַע הָאִישִׁי. וְלִזֶּה הֵינָּה רֹאֵי שֶׁתְּהִיָּה הַהֲשָׁגָה לְפִי
מִדְּרַגַּת הַדְּבָקוֹת וְהַתְּאַחֲדוֹת.

וּלְפִי שֶׁהַהֲשָׁגָה הַזֹּאת בְּכָלֵל, לְהַמְצִיא סְבוֹת נְאוֹתוֹת
לְהַגִּיעַ אֶל הַטּוֹב, הֵנָּה יִרְאֶה, שֶׁתְּהִיָּה הַהֲשָׁגָה הַזֹּאת בְּאִישִׁי
הָאָדָם, כְּשִׁיּוּדִיעַ לָהֶם הַטּוֹבוֹת וְהַרְעוֹת הַנִּכּוֹנוֹת לְבֹא עֲלֵיהֶם, כְּדִי
שִׁישְׁמְרוּ מִהַרְעוֹת, וַיִּכְוֶנוּ אֶל הַטּוֹבוֹת. וְזֹאת הַהוֹדָעָה תְּהִיָּה
לְשִׁלְמִים שְׁלֵמָה בְּאַמְצָעוֹת נְבוֹאָה, וְכֵה גַם כֵּן מִדְּרָגוֹת, וְלִזְוֹלָתָם
בַּהוֹדָעָה חֲלוּשָׁה, כֹּאלּוֹ תֹאמַר, בְּשִׁישִׁים בָּהֶם תִּשְׁוֹקוֹת נִפְשִׁיּוֹת,
שִׁיפְנוּ אֶל הַטּוֹב וְשִׁיבְרָחוּ מִן הָרַע, מִזְוֹלָת שִׁישְׁעָרוֹ בְּדָבָר.
וְלִפְעָמִים יָבִיא עֲנָן מִצַּעַר לְתַכְלִית טוֹב, בְּאָמְרוֹ: "אוֹדֶה ה' כִּי
אֲנִפֶּת בִּי", וְכִמוֹ שֶׁפָּרְשׁוּ חו"ל. וּלְפִי שֶׁהַהֲשָׁגָה הַזֹּאת לְטוֹבִים,
בְּהִגִּיעַ לָהֶם בְּכִמוֹ זֹאת הַהוֹדָעָה, הֵנָּה תְּהִיָּה לְרָעִים, בְּשִׁלָּא יִגִּיעַ
לָהֶם זֹאת הַהוֹדָעָה, וְיִהְיוּ נֶעֱזָבִים לְמַקְרֵי הַזְּמַן, וְלֹא יִשְׁמְרוּ
מִהַרְעוֹת הַנִּכּוֹנוֹת לְבֹא עֲלֵיהֶם מִפָּאֵת מַעְרַכַּת הַכּוֹכָבִים. וְהוּא
מִבָּאֵר, שֶׁלֹּא יִחְיֶה זֶה הַמִּין מִהַהֲשָׁגָה, שֶׁלֹּא יִגִּיעוּ לְרָעִים
הַטּוֹבוֹת הַנִּכּוֹנוֹת לְבֹא עֲלֵיהֶם מִצַּד הַמַּעְרַכַּת. וְלִזֶּה, מֵה שִׁירָאָה
בְּחוֹשׁ רָשָׁע וְטוֹב לוֹ, לֹא יִסְתַּר הַנִּתְחַנְּנוֹת זֹאת, כִּי הַטּוֹב הַהוּא הִגִּיעַ
לוֹ מִצַּד הַמַּעְרַכַּת, וְלֹא מִצַּד הַהֲשָׁגָה. כִּמוֹ שֶׁלֹּא יִסְתַּר מֵה
שִׁנְרָאָה בְּחוֹשׁ צָדִיק וְרַע לוֹ. וְזֶה, כִּי הָרַע הַהוּא אֲפָשָׁרִי לְצָדִיק
מִצְדִּידִים מִתְחַלְפִּים: אִם מִצַּד הָאֲבוֹת, כֹּאלּוֹ תֹאמַר, שֶׁהִגִּיעַ

עָנַשׁ לִהְיוֹת בְּגָלוֹת, וְלֹא הִגִּיעַ זְכוּת הַבְּנִים לְהוֹצִיאָם מִהַגְלוֹת בְּדֶרֶךְ נֹס וּפְלֹא. וְאִם שָׁיִנֵּעַ לְתַכְלִית טוֹב, וְזֶה, אִם לְשִׁמְרָם מִהֲרָעָה הַנּוֹכְחָה לְבֹא עֲלֵיהֶם, וְאִם לְשִׁמְרָם לְבִלְתִּי נָטוֹת אֶל הַחֲסֻרוֹנוֹת. וְאִם לְהַתִּירָם הַקָּשֶׁר וְהַדְּבָקוֹת, וְזֶה, כִּי לְמַה שֶׁהִשְׁגָּחָה בָּהֶם הִיא בִּסְבֵּת הַהִתְאַחֲדוֹת, הִנֵּה כְּשִׁיפָּרֵד מִמֶּנּוּ, הִיָּה רֹאיוֹ שִׁיחִיָּה נָעוּב, וְנִמְסָר לַמַּעֲרֶכֶת, וְשִׁלָּא יִהְיֶה נִשְׁמָר מִהֲרָעוֹת הַנּוֹכּוֹנוֹת לְבֹא עָלָיו. וְאוּלָּם סְדוּר הַמַּעֲרֶכֶת בְּעֶצְמוֹ, אִם הִיָּה שִׁמְשֹׁף מִמֶּנּוּ לַפְּעָמִים טוֹב לְרָשָׁע וְרַע לְצָדִיק, אֵין רֹאיוֹ שִׁיחִס לַעֲוֹל אוֹ לְלֹאוֹת. לִהְיוֹת גָּלוֹי מַעֲנִנּוֹ שֶׁהוּא לְתַכְלִית הַשְּׁלֵמוֹת, לְשִׁמִּירַת הַנִּמְצָאוֹת אֲשֶׁר בְּכָאן, וְלִהְצִלָּתָם הַכְּלָלִים. וְאִם הִיָּה שֶׁאֲפָשָׁר שִׁיחִיו אִישִׁים מָה, שְׁעַם הִיוּתָם רָעִים יִגִּיעוּ לָהֶם טוֹבוֹת, אֵין רֹאיוֹ לְמַנַּע הַטּוֹב הַכְּלָלִי מִפְּנֵי זֶה. וְכָל שְׂכֹן, אַחֵר שֶׁהוּא מִבְּאֵר, שֶׁהִגְמוּל וְהַעֲנֵשׁ הָאֲמִתִּיִּים הוּא בְּהַצִּלָּתָם הַנֶּפֶשׁ וּבְהַעֲדָר הַצִּלָּתָהּ, וְלֹא בְּטוֹבוֹת הַמַּדְמוּת. וְזֶה וְעַתָּה בְּזֹאת הַפְּנִיָּה, וְנִתְּנָשֵׁב לָהֶם רַע הַסְדוּר הַנִּרְאָה בְּחוּשׁ, וְשֶׁאֵין הָרַע מִגִּיעַ מִהַשֵּׁי" בְּעֶצְמוֹת. וְזֶה, כִּי הֲרָעָה הַמִּגִּיעַ לְרָשָׁע כְּשֶׁהוּא נָעוּב, בָּא לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁקָּרָה שְׁנוּלָד בְּמַצֵּב יְדוּעַ מִהִגְרָמִים הַשְּׁמִימִיִּים. וְהִנֵּה חֲתָרוּ לְהַתִּיר שְׁנֵי סִפְקוֹת בְּזֹאת הַהִנָּחָה. הָאֶחָד, שֶׁאִם הַהִשְׁגָּחָה לְשֵׁלֶם בְּאִמְצָעוֹת הַהוֹדָעָה, כְּבָר יִתְכַּן שֶׁתִּגִּיעַ מִזֹּאת הַהוֹדָעָה לְרָשָׁעִים, כְּשֶׁהֵם שְׁלֵמֵי הַשִּׁכָּל, מִצַּד הַהִתְאַחֲדוֹת אֲשֶׁר לָהֶם בְּשֵׁם יִתְבָּרֵךְ מִפְּנֵי שְׁלֵמוֹת שְׁכָלָם, וְזֶה בִּלְתִּי רֹאיוֹ בְּחֶק הַיִּשָּׁר הָאֱלֹהִי. וְהַשֵּׁנִי, שֶׁאֵנְחֵנוּ נִמְצָא יַעוּרִים רָעִים בְּתוֹרָה, וְרָאָה מֵהֶם, הִיוּתָם מְכֻנָּיִים לַעֲצָמָם, וְלֹא מִפְּנֵי הַצִּוִּיבָה וְהַסִּתֵּר פָּנִים. וְהִנֵּה בְּרִאשׁוֹן, הַתָּרוּ, בְּשִׁאֲמָרוֹ, שְׁעַם הִיוֹת הִגְמוּל הָאֲמִתִּי אֵינְנוּ כִּי אִם הַצִּלָּתָה הַנֶּפֶשׁ, וְלָזֶה אֵינְנוּ מֵה שִׁיקְשָׁה מֵאֵד אֲפָשְׁרוֹת זֹאת הַהוֹדָעָה לְרָשָׁע, הִנֵּה כְּפִי הָאֲמִת בְּעֶצְמוֹ אֵינְנוּ צוּדִק. וְזֶה, שְׁמִי שֶׁהַשְּׁלִים בְּמִשְׁכָּלוֹת, כְּאֲשֶׁר יֵשֶׁה אֶל הַתְּאוּת

והפעלות המגנות, כבר יפרד מהדבקות. וזה, שהמשכו אחר החמר ימנעוהו מהשתמשותו במשכלות שכבר השיגם, וכל שכן שימנעוהו מהשיג יותר. ולזה אי אפשר שתגיע לו ההודעה כמו שתגיע לשלם. והו כלל מה שאמרו בהתר הספק הראשון. ואולם בשני אמרו, כי היעודים בענש לעובר, הוא על צד ההשגחה. אם על אשר התחילו להסתבך ברע, כדי שישורו ממנו. ואם על אשר הפליגו ברע, מצד כללות האמה הטוב. כי כשהחזיקו קצת פרטים מפעלות המגנות, ישתדל הש"י לעגשם על צד התוכחת לכלל האמה, שלא ישקעו בפעלות ההם. והו הכלל העולה מדבריהם בפנה הזאת.

הפרק השלישי

בבאור הספקות במה שחיבו בפנה הזאת.

וראוי לנו להעיר תחלה על מקומות הנטיה, שבדרך זה שנסתבכו בה, ממה שהשרישו לנו חז"ל, ומכתובי התורה. והנה מקומות הנטיה שנים: האחד, במה שהניחו בגמול הצדיק; והשני, בענש הרשע.

אם בגמול הצדיק, למה שהנח היות ההשגחה בהודעת הטובות הנכונות לבא עליו, והוא מבאר מכתובי התורה ומהספורים שבאו בנבואה ביעודי האבות וזולתם, שההשגחה בהם בהשפעת טובות יוצאות מהשעור והמנהג הטבעי, אשר לא יתכן בהם היותם נכונות מפאת הגרמים השמימיים. כאלו תאמר, דרך משל, רדיפת עשרה מאה, ומאה רבבה, ועשית השנה הששית לשלש השנים, אפס כי לא יהיה בך אביון, שלא יתכן זה להיות מסדר מפאת הכוכבים בכל שנה ששית. ונסים רבים מתמידים על צד ההשגחה, כשתינת מי טוטה, וכהבטחה

מאמר ב

אור ה'

קסג

כלל ב/פרק ג

שלא יחמד איש ארצנו בעלי־תנו לרגל, ויתר הנסים המקבילים שהיו במקדש על צד ההשגחה הפרטית.

והנה ידמה שבריתם מזה המין מהגמול, למה שיהיה ידיעתו יתברך הפרטים. כי הם דמו שההודעה שתהיה לשלם היא אפשרית מצד ההתאחדות מה עם השכל הפועל. ולזה יקרה לו ההודעה, מוזלת שידע האיש הפרטי. אבל המצאת טובות פרטיות לאיש הפרטי, אין המלט משידע הממציא הטוב הפרטי על צד הפלא אל האיש הפרטי. ולפי שהם סלקו הידיעה, ברחו מזה המין מן ההשגחה. והוא מבאר, שזה נטיה ויציאה משרשי האמת.

ואם בענש הרשע, הוא יותר מבאר. למה שהנח ענשו העצמי עזיבתו למקרי הזמן, לא בהמציא לו רעות מדמות, בלתי נכונות מפאת הסדור. וכאשר ספק עליהם מהיעודים שבאו בתורה, שיצאה מהם היותם מכונים, [יאמרו כי הם מכונים] לא לעצמם, אבל הם על צד ההשגחה, אם על אשר התחילו ברע, כדי שישורו ממנו, ואם על אשר הפליגו ברע, מצד כללות האמה הטוב. והנה אלו הנה זה כמו שהנח, אין המלט מידיעתו יתברך הפרטים. וזה, שאם הרע המגיע לרשע הוא מכון הגעתו אליו מצד ההשגחה לטובים, הנה הגעת הרע ההוא אי אפשר בזולת פועל, מגיע הרע אל האיש ההוא. ואין דרך שיגיע אליו מצד ההתאחדות וקרבה מהמגיע, כי הוא רחוק מאד ונעזב. ולזה, אי אפשר שיציר זה המין מההשגחה בזולת פועל יודע הצדיק והרשע. למה שהוא מבאר, שאין לטבע מבוא להיותו נביא לדעת הטוב והרע. ולזה, הממציא הסבות לפעל הרע באיש הרשע הפרטי אי אפשר שלא ידענו. ולזה הוא מבאר, שבמה שהניחו, יתחייב להם ידיעתו יתברך הפרטים, והוא הדבר שברחו ממנו.

קסד

אור ה'

מאמר ב

כלל ב/פרק ג

והנה אשר הניחוחו, סותר הוא פשטי הכתובים. וזה, שבענש דור המבול שהיה כולל, כבר יראה, שלולי נח מצא חן בעיני הש"י כבר היה נמחה מין האדם בכללו. ולפי הנחתם, אם לא מצא חן בעיניו, לא היה מגיע ענש כלל לדור ההוא. וזה בתכלית הגנות. והנה אין דרך להנצל מזה, אלא בשיאמר, שהמבול היה מסדר מפאת המערכת, ושההשגחה היתה לנח להצילו בדרך שישאר המין. וזה, ואם הוא הפך פשט הכתובים המיחסים הענש לרשעים, הנה הוא בלתי אפשר. שהסדור אשר לגרמים השמימיים, אשר הוא להשגחה לשמירת המציאות הנה השפל, ומשך ממנו רע בעצם למין הנבחר שבו בכללו. והוא גם כן הפך הנחתם. אלא שאין ספק שהיה על צד הענש לדור ההוא. ואם היה נח מכללם, גם הוא היה לוקה עמהם. ומלבד זו, ל"ו ברותות שבאו בתורה על עברות ידועות, האם יש בה קשר ותנאי שיהיו העוברים נודעים לזולתם? והנה לפי הנחתם, האוכל חלב תדם לא יהיה נכרת על צד הענש, אם לא יהיה נודע לזולתו מהצדיקים. כי ענשו על צד ההשגחה לצדיקים לבד. וכבר בארו רז"ל גבולי הכרת במקומות מתחלפים, ושהוא מיתת הגוף. ועוד, שלא ימנע, מהיות הכרת הנה לגוף או לנפש. ואם הוא לגוף, יתחייב שהעובר בינו לבין עצמו לא יענש. ואם הוא לנפש, מי יתן ואדע, אם הוא להשגחה על נפשות הצדיקים, שירגישו באבדן הנפש ההיא, ולא ישתקעו עוד בפעולות ההם? אלא שכל זה הריסה ליסודות התורה, וכפירה גמורה בקבלה האמתית. ועוד, שלפי הנחתם זאת, שענש הרשע הוא להשגחה על הצדיק, הנה אם כן, הענש האמתי לרשע באבדן הנפש. שאין דרך להיותה על צד ההשגחה על הצדיק, יתחייב שיהיה טבעי ולא נמוסי. וזה אמנם יתאמת למי שלא ישתמש במשכלות לפי דעתם. אבל מי שהשתמש במשכלות וקנה אותם, אין דרך

מאמר ב

כלל ב/פרק ג

אור ה'

קסה

להענש על הפעלות. ובכמה מקומות בתלמוד, נתבשרו המסורות, והנותנים חתימתם בארץ החיים, וכיוצא בהם, בענש נפלא לנפשות. אולי יאמר אומר, שגם זה להשגחה על הצדיק, היודע כי בלה ונחרצה לרשע באבדן נפשו, וימנע מלהמשיך אחר הפעלות ההם. הנה זה הכל ורעות רוח. כי הצדיק איננו יודע אלא אם בן מאמין, ואם הוא מאמין – אין צורך להשגחה ההיא, ושימשך הרע שהוא על צד הפלא אחר המות לנפש ההיא, אשר היה להשארות מחיב לה לקנן המשפלות אשר לה. ומכל זה יראה בכל מה שהניחו, אם בגמול הצדיק, ואם בענש הרשע, היותו סותר לעקרי התורה ושרשיה.

ואחר שהעירונו על מקומות הנטיה והיציאה מהדת, נבאר הספקות במה שחיבו בפנה הזאת.

ונאמר, שהספק הראשון אשר הניעם אל מה שהניחו בפנה הזאת, נשאר בעינו. וזה, שהוא מבאר בנפשו ומקבל מהם, שהגמול והענש האמתי הוא הגמול והענש הנפשי. ולזה מחיב לפי הנחתם, שאשר קנה שיעור גדול מהמשפלות, ונטה אל פעלות הרשע, שיהיה ענוש ענש נפשי. וביחוד אם יהיה מהפכת שהוא מקבל לפי שרשי התורה שאין להם חלק לעוה"ב. ולזה אין המלט משלא יהיה הענש הזה, ר"ל הרע והאבדן המגיע לנפש הזאת, מגיע מהש"י בעצמות. כי המאמר בהיות הענש הזה אחר המות ליסר וזלתו, הוא מאמר בטל. עם שבו ספק אחר, איננו (למטה) [מעט] לפי דרכם. וזה, שהנפש הזאת אשר לה המשפלות בקנן, והיא בטבע עצם נצחי, כשיגיע לה הפסד בגזרת האל על ענש הפעלות, הנה, אם שתפסד אל דבר, או אל לא דבר. וזאת חלקה הכרחית. ושקר שתפסד אל לא דבר, לפי דרכם, וזה, שבפלי הדעת הזאת יראו, שההנהגה מלא דבר או הפסד אל לא דבר, הוא מן הנמנע אשר לו טבע קיים. וחיב אם

בן, שתפסד אל דבר. ומה זה הדבר? מי יתן ואדע. שהחלקה תגזר שיהיה עצם או מקרה. ושקר שהוא מקרה, למה שיאמר בנושא, ולא יציר מציאותו וזולתו. יחייב אם בן היותו עצם. והעצם, אם שיהיה נבדל או בלתי נבדל. ושקר שיהיה בלתי נבדל, כי הנפש אחר הפרדה היא עצם נבדל. והיות הנבדל בלתי נבדל, הוא כהתקבץ ההפכים. יחייב אם בן שיהיה עצם נבדל. ואם הוא עצם נבדל, הנה אין לו סבות ההפסד, וישאר נצחי בהכרח, ויש לו חלק לעולם הבא. התבאר אם בן, שהספק שהניעם אל הדעת הזה נשאר בעינו, ויותר חזק ממנו.

והנה הספק האחר גם בן, שהנח היותו רחוק שישגיח יתברך על האדם, לפחיתותו ביחס אליו, נשאר גם בן בעינו. וזה, שמה שיאמר בהתרו, שההתאחדות המגיע, להיות כל המשכלות בפעל אצל הש"י, והאדם כחיי על הרבה מהם, יחייב ההשגחה — הוא בלתי מספיק. למה שהתבאר מדברינו בכלל הראשון מהמאמר הזה, במה שאין בו ספק, שהידיעה וההשכל אינם נאמרים בו יתברך ובנו בהסכמה. והדברים שלא יאמרו בהסכמה — לא יהיה בהם התאחדות, באפן שיחייב בו יתברך השגחה על האדם. וכל שכן לדעת הרב, שיראה שהם נאמרים בשתוף השם. ונשאר הספק בעינו. שהאדם עם היותו משכיל, הוא בתכלית הפחיתות ביחס אליו, עד שהיחס ביניהם בב"ת. ולזה הוא רחוק שישגיח בו.

התבאר אם בן, שהספקות אשר הניעו אותם אל הדעת הזה, נשארו בעצם עמו. מלבד הספקות אשר בו מצד הידיעה, כאשר קדם לנו בכלל ההוא, והעירונו בהם בזה הפרק.

הפרק הרביעי

בהתר הספקות אשר הניחו בפנה הזאת לפי דעת התורה.

והנה הספק ההוא מצד מה שיחשב מרע הסדור, אין התרו ממה שיקשה. לפי מה שהנח, והוא האמת בעצמו, שהענש והגמול האמתיים הוא הנפשי. וזה שיסוד הספק הוא, הרע המגיע לצדיק, והטוב המגיע לרשע. והנה הרע המגיע לצדיק, מלבד הרע המגיע אליו מצד האבות, כמו שקדם, כבר אפשר בו שיגיע מצדדים מתחלפים, כמו שקדם. אם להתר הקשר והדבקות שבינו ובין השי"ת שיהיה לפעמים, להיותו בעל חמר, ואם שיהיה ממין הרע שתכליתו טוב, אם גשמי ואם נפשי. כמו, שיבא עליו ענן מצער לתכלית טוב גשמי, או לבלתי נטות אל התאוות שהיה מוכן אליהם, או לשומו שלם ולהקנותו קנן חזק במעלות הנפשיות. וזהו אצלי ענין הנסיון הנזכר בתורה בכלל האמה, הנאמר בבחינת המנסה. וזה אמנם אחר שנתאמתה ההקדמה האומרת, שהפעלות יקנו תכונה ומדה קבועה בנפש, וכל שכן שיחזקו אותה אם היא קנויה בשבבר. ולזה יתאמת, שהמנסה בפעל רשום או בפעלות רשומות, כשיעמד בנסיונו – הנה כבר קנה שלמות על שלמותו, אשר בבחינתו יתאמת, שיהיה נודע לשם מה שלא נודע קדם הנסיון, למה שלא היה לו מציאותו. ולזה, מה שאמר בכלל האמה (דברים יג, ד): "כי מנסה ה' אליהם אתכם לדעת הישכם אהבים את ה' אליהם". לא אמר: "אם תהיו אהבים", שהיה כבר נודע לשם. אבל למה שהמצוות נצטוו לכלל האמה לשומנו שלמים באהבת השי"ת, כמו שיתבאר בגזרת הצור, הנה אם כן, באמצעות המצוות נקנה השלמות, אשר ידע השי"ת היותנו אז אהבים. אבל קדם הנסיון ההוא לא ידע היותנו אהבים, לפי

קסח

אור ה'

מאמר ב

כלל ב/פרק ד

שהאמת שלא היינו אוהבים אלא אחר הנסיון. כמו שבא בנסיון העקדה (בראשית כב, יב): "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה" וכמו שהעירונו בפרק הראשון מהכלל הראשון שבמאמר הזה, והרב המורה פרש בדרך אחרת: לדעת, כלומר להיות נודע לכל העמים, הישכם אוהבים. ואין צרה. ואיך שיהיה, הנה הרע שיגיע בדרך הזה, ואם הנה שלא תהיה תכליתו טוב גשמי, הנה הוא טוב גמור, אחר שהנח הגמול האמתי הטוב הנפשי. וזה אצלי "יסורין של אהבה" הנזכר בדברי חז"ל (ברכות ה, א), לא היסורין שתכליתן טוב גשמי, כמו שדמה הר"ל. ולזה אין מקום לספק הנה מצד הרע המגיע לצדיק.

ולפי שידיעת ההפכים אחת, יתאמת שלא יקרה ספק גם בן מצד הטוב המגיע לרשע. וזה, שהטוב המגיע לרשע, מלבד הטוב המגיע אליו מצד האבות, גם בן אפשר בו שיגיע מצדדים מתחלפים. אם שלפעמים יפעל הטוב, ומצד הטוב שהוא לא יענש בעת ההיא להסיר מעליו הטוב הנכון לבא עליו מפאת הגרמים השמימיים; ואם שיהיה הטוב שהוא ממין הטוב שתכליתו רע, אם גשמי ואם נפשי. כמו שיבא עליו טוב לתכלית רע גשמי, או שיבא עליו הטוב מפאת הגרמים השמימיים, וימשך מהטוב שהוא השתקע בתאוות ובחסרונות, אשר מהצד שהוא לא הנה עול בחק הש"י והישר האלהי להסיר מעליו הטוב ההוא.

וכבר אפשר ברע המגיע לצדיק, ובטוב המגיע לרשע, שיגיע בדרך אחרת, וזולת הדרכים שקדמו. וזה, שהשרש אצלנו בקבלה האמתית, היות "העולם נדון אחר רבו" (קדושין מ, ב). וזה אמנם מיוחד ביעודים הגשמיים. כי בגמול ובענש הנפשי האמתי, מדרגת כל אחד ידועה. כמו שבא בגמ' שבת (קנב, א), באמרם: "מלמד שקל אחד עושה לו מדור לפי כבודו". ומהצד שהוא כבר

יגיע טוב לרשע ורע לצדיק, בשלא יהיה במדרגה שישתנה הסדור בשבילו. ולא יהיה על בחק הישר האלהי. וזה, כי למה שהגמול והענש הגשמיים הכוללים, כבר יסדרו על הרב מהגרמים השמימיים. והיו הפוכים שיתנו ההצלחות המדמות יתנו על הרב תכונות טובות, והמזיקים שיתנו הרעות, יתנו על הרב תכונות רעות. הנה כבר יעבר בחק הישר האלהי להיות נדונים אחר הרב. אחר שהגמול והענש האמתי הוא הגמול והענש הנפשי. וזאת היא החזקה שבסבות אצלי, שלא הזכירה התורה הגמול האמיתי. וזה, כי היעודים שהזכירה הוא לכללות האמה, הנדונים אחר הרב. אך אמנם הגמול המיוחד ליחידים, עם שנרמז במקומות מהתורה, הנה נתפרש בקבלה האמתית. ואיך שיהיה לא נשאר ספק מצד מה שיחשב מרע הסדור.

ואמנם הספק השני, אשר יסודו ההקדמה האומרת, שאין הרע מגיע מהשם בעצמות, ואם היה שהוא מעניש לרשע, כבר היה מגיע ממנו רע בעצמות, הנה אין התרו ממה שיקשה. וזה, שהרע המגיע לו להשגחה על הצדיק, הנה תחלתו טוב. והרע המגיע לו מצד הענש, הנה למה שהוא עלול לתכלית פעל הישר והצדק, הנה הוא טוב. להיות הישר האלהי הוא טוב בעצמו. ולזה כבר יתאמת, שהרע המגיע לרשע, איך שיהיה, אם להשגחה על הצדיק, ואם לפעל הצדק והישר, הנה הוא טוב. ולזה דרשו חז"ל (ב"ר ט, ה): "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, והנה טוב מות".

ולחיות הטוב הנמשך במציאות תמיד, והרע בו מעטי, כמו שהאריך בזה הרב המורה; והרע המעטי הוא לתכלית טוב; אמר המשורר (תהלים, ו): "כי רגע באפו חיים ברכונו". הנה המשיל יחס האף אשר נרמז בו הרע המוחש, אל הטוב, כיחוס הרגע אל הזמן. והפליג בזה, באמרו, כי הרגע ההוא המעטי

מהאף — חיים ברצונו, כלומר הנרצה והנכסף בו הוא החיים והטוב. והמבנן הנה, אשר בו התר הספק השני הזה.

ואמנם השלישי, אשר יסודו פחיתות מדרגת האדם ביחס אליו יתברך, אשר לזאת הטבה יחשב היותו רחוק מאד שישגיח בו. הנה אין התרו גם כן ממה שיקשה, אחר שיתאמת שהש"י ממציא ומחדש תמיד הנמצאות ברצונו. ואין ענין הרצון לדבר מה, זולת אהבתו הדבר הנרצה. ואיננו רחוק שהדבר האהוב אצלו, שיהיה משגח ממנו, איך שיהיה יחסו אליו, קרוב או רחוק, ואפלו בתכלית הרחק. ויתחייב מזה שהיותר אהוב אצלו יהיה משגח יותר. ולהיות היותר חשוב ראוי שיהיה יותר אהוב אצלו, והיה היותר חשוב מהנמצאות השפלות הוא האדם, היה ראוי להיותו ממנו יותר משגח. ולזה הוא מבאר, שהספק הזה שיסודו היחס הרחוק אשר בין הש"י והאדם, איננו מה שיחייב היותו בלתי משגח ממנו. ולפי שההשגחה הזאת מצד האהבה מהבורא אל ברואיו, מבלי בחינה אל ההשפלה כלל, כמו שיתבאר עוד בכלל החמישי מזה המאמר בגזרת הצור, הוא מבאר, שהספק שחדשו ברשע אשר קנה מהמשפלות, אם היה שיענש ענש נפשי הנה כבר היה מגיע רע בעצמות מהש"י, איננו ממה שיקשה. שהוא, ואם כבר התר במה שקדם, מצד היות הרע שהוא צדק וישר אלהי, שהוא הטוב הגמור, הנה כבר התר לפי האמת בעצמו. שלסבת רשעו הוא הנקצף המרחק, אחר שאין האהבה לסבת ההשפלה, ולזה היה הענש טבעי ועצמותי לנפש ההיא, ואין לה חק בו יתברך ישנה לטוב מטבעה ועצמותה.

ואם אמנם ישיגה ענש מיוחד רצוני, אם לא. זה ממה שנתקד בו במאמר השלישי בגזרת הצור.

הפרק החמישי

באפן ידיעתנו בפנה הזאת בשלמות.

ואמר, שהפנה הזאת, מלבד מה שנתאמתה אצלנו מצד הקבלה באפן שהנחנוה, הנה נתקיימה אצלנו מצד העיון. לפי שהוא מבאר, שבבטול הטענות והתר הספקות, שהניעו המפרשים לבטל ההשגחה הפרטית, די בקיום הפנה הזאת. למה שאין ראוי ליחס למנהיג השלם, היודע, חסרון ההנהגה במה שידע. ולפי שנתבאר בכלל הראשון, שהוא ידע הפרטים במה שהם פרטים, והתבאר תכלית הבאור, שאין בכל מה שטענו נגד הפנה הזאת דבר יבטל אותה, אין ראוי ליחס חסרון ההנהגה בהם. אלא, שהוא ראוי שתהיה ההשגחה יותר שלמה ביותר שלם. ולזה ראוי שתהיה ההשגחה במין האנושי יותר שלמה משאר המינים. ולהיות כלל אמתנו שלמה שבמין האנושי, הנה ראוי שתהיה ההשגחה בה יותר שלמה. ומה שיוסיף גלוי ושלמות בפנה הזאת, בשיתבאר בשלמות שרש אמונת החידוש. כי שם יתבאר, במה שאין ספק בו, היותו יתברך הפועל והממציא הנמצאות כלן ברצונו הפשוט. ולא יציר פועל אותם ברצון, מזולת שיאהב מה שיפעל. והוא רחוק, קרוב לנמנע, שידע דבר ויאהבנו ולא ישיג בו. ואמנם השרש הזה יתבאר במאמר השלישי בגזרת הצור.

הפרק הששי

נחקר בו בשלשה דרושים מתחסיים לפנה הזאת.

האחד, לפי שהנח, שההשגחה היותר שלמה שבמין האנושי, היא ההשגחה בכלל אמתנו; האם שם דבר מיוחד, זולת התורה הזאת, כולל באמה, יהיה בו יתרון השגחה, או אם אין שם דבר

קעב

אור ה'

מאמר ב

כלל ב/פרק ו

מיחד. השני, אם יש יתרון השגחה במקום זולת מקום; לפי שכבר יראה מקצת כתובים ומקצת מאמרים לרז"ל שיש חלוקה בזה במקומות. הדרוש השלישי, אם יש שם יתרון השגחה בזמן זולת זמן; לפי שכבר יראה גם כן קצת כתובים וקצת מאמרים לרז"ל שיש שם חלוקה בזה בזמנים, ויראה דבר מתמיה מאד, שיהיה חלוקה בהשגחה כפי חלוקה המקומות והזמנים.

אולם הדרוש הראשון, כבר יראה לפי הקבלה, שמצות המילה שנתנה לאברהם אבינו, והוא דבר מיחד בכלל האמה, הוא ענין, נתלית בו חלק מההשגחה. וזה אמנם יראה ממטבע הברכה שתקנו רז"ל. אמרו (שבת קלז, ב): "אשר קדש ידיד מבטן וכו' על כן בשכר זאת זאת אל חי חלקנו צורנו צנה להציל ידידות ורע קדש שארנו משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו". והוא מבאר, שההצלה מהאבדון ורדת שחת, הוא בעצמו ההשגחות הנצחיים, שהוא חלק גדול מההשגחה. ולזה, מה שצריך לבאר, איך תתייחס המצוה הזאת להשגחה הזאת, כמו שיראה ממטבע הברכה. ואם היה שתתייחס, מה ראו על ככה לתקן בה ההצלה משחת, שהוא זכר הענש, ולא תקנו בה זכר ההשגחות שהוא השכר.

והנה בבאור שני אלו הענינים, צריך שנציע בקצרה מה שבא לרז"ל במאמר אחד (שבת קמו, א): "משבא נחש על חיה הטיל בה זוהמא. ישאל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתו" וכו'. ובאור זה, כי לפי מה שיראה, שהיה חטא אדם וחיה מרי גדול בשרש הראשון, ובצור אשר ממנו חצב המין האנושי בכללו, הנה כבר הטיל בו זוהמא, והוא הרשם החזק מן הנטיה אל החמירות. ולזה היה מוכן המין בכללו אל ההפסד והאבדון. וכאשר היה מחסר עליון לשומנו שלמים בנתינת תורתו, הנה פסקה הזוהמא הזאת, כי בה מההערה די אל שיטה האדם אל

השלמות, ויכניע תאוותיו, וימית יצרו, כמו שיתבאר כל זה בכלל הנה במאמר הזה בגזרת הצור, ואמנם, כאשר זרחה שמשו של אברהם, שהיה בקצה המנגד ביחס אל אדם; וזה, שזה היה יציר כפיו של הקב"ה והיה מוכן תכלית ההכנה אל השלמות, מרה והפליג בעול; וזה נוצר בין עוברי ע"ז, והפליג באהבה, אשר היא תכלית השלמות האנושי, כמו שיבא בגזרת הצור. הנה היה ראוי שיהיה שרש והתחלה אל המין הנבחר הזה. ולזה היה ראוי שביאהו הש"י בברית חדש כדי להפסיק זוהמת בניו ונפשות ביתו, ושייחדו באות ברית קדש בכלי בעצמו שבאמצעותו ישלם קיום המין ונצחותו. ושיהיה הרשם הזה בכללם, כאלו הקריבו מדמם ומבשרם, מבלי תולדתם, אל השם. מצרף אל שבו רשם מההרחקה מהחמירות ומבטול התאוות, להיות התאנה הנשואה באבר ההוא, החזקה שבתאוות. ולזה הוא מבאר, שהמצוה ההיא ביחוד, היא להציל ידידות שארנו משחת, אשר היינו מוכנים אליו בסבת החטא הראשון. ולזה בארו ותקנו זכר הצלת הענש, למה שרמזו בזה, שבזולת זאת המצוה, היינו מוכנים אליו.

וכבר יראה, שהכונה בזה בעקדה, היה גם כן יחוד ההנהגה האלהית אל האמה הזאת. וזה, שכבר יפלא, אחר שהיה היעוד הטוב לאברהם נתיחד ליצחק, באמרו (בראשית כא, יב): "כי ייצחק יקרא לך זרע", איך היה מקום לצנאזה הזאת? וכבר יחשב, שהיה ראוי שתקדם מצות העקדה ליעוד הזה, ושיחייב היעוד הזה ליצחק בזכות העקדה. אלא, שכאשר יעין בו יראה, שהיה מעשה העקדה מתייחס ליעוד הזה, ושהיה ראוי שיקדם לזה היעוד הזה על כל פנים. וזה, כשבאר הש"י באברהם להיותו אב המון גוים, וביחוד שרש והתחלה לאמה הנבחרת לחלקו וחבל נחלתו, להיות מנהגים ממנו ביחוד, אשר בעבור זה נקראו

"עם סגלה" מכל העמים אשר חלק השם להם שופטים כפי מערכות השמים ותנועתם; הנה קרבם כלם לעבודתו, והסירם מהנהגה הכוללת, בקרבן כולל כלל האמה, והוא מעשה העקדה. וזה, בהקריב לשם, יצחק בנו, שהיה בו היעוד. והוא, כאלו כבר הקריב לשם, יצחק וכל יוצאי ירכו, אשר במעשה הזה הוסיפו מהנהגת זולתו, ונתחדו להנהגתו יתברך. וכבר התבאר בחכמת משפטי הכוכבים, אפשרות אצילות השפעת כוכב באמצעות פעלת פועל, ואם לא היה בתולדת האיש, כמו שבא זה כלו בספר "הפרי" לתלמי. ולזה, כאשר גזרה החכמה האלהית ליחד האמה הזאת, חקרה וגם הכינה באמצעות המעשה הזה, לקבל הנהגתו ושתוסר מהנהגת זולתו, ואם לא היה בתולדתה להיות כן. ולזה תמצא שבשהקריב אברהם האיל תחת בנו, אשר שמהו כפר לבנו ותמורה, אמר: "ה' יראה". רצה בזה, שעם הפעל הזה היה ראוי שיהיה הש"י עצמו הרוצה והמשיג. ולזה נכתב בשם בן ד', שהוא השם המיוחד. וקדם המעשה הזה אמר: "אלהים יראה לו השה לעולה בני", הוזכרו במלת אלהים, כי לא היה מוכן עדין כל כך להשגחה זאת המיוחדת. והנה יראה, שעקרות האמהות, גם כן היה מוכן לתכלית זה. כי בו ישלם היות האמה הזאת היוצאת מהן, התחלתה ושרשה ממנו יתברך ביחוד. ובזה היו יותר מוכנים בהשגחה הזאת המיוחדת, המסכים עם התכלית בעקדה. וכבר יראה, שהמעשה הזה, שהיה חסד לכל אמתנו יוצאי ירך יצחק, היה ראוי שישאר ממנו להם רשם, עם שבו עזר גדול להתמדת יחוד ההנהגה. ולזה יראה שהיתה הכונה בשני תמידיו, תמיד של שחר ותמיד של בין הערפים, שהם בעת חלוף הזמנים. להורות שזה כפרה לכל ישראל, להסירם מהנהגת המשרתים, וליחדם בהנהגת הש"י. כאלו היו התמידין האלו

תמורת כלל ישראל, ובהקריבם, יקרבו כללם לעבודת השם יתברך. ולזה היו בתמידין כבשים, שהם יוצאי ירך האיל, כמו שהאמה בכללה יוצאי ירך יצחק. ולזה היו באין מתרומת הלשכה, שהיתה מהצבור, כמו שבא זה במסכת שקלים.

והנה ידמה, שהפונה בתקיעת שופר של איל בראש השנה, שהוא יום הדין, לפי מה שבא בקבלה, היא זאת גם כן. להמליך עלינו מלכות רובב שמים, ולהתחדנו בהנהגתו. כמו שאמרו ז"ל (ר"ה טז, א): "אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות. מלכיות — כדי שתמליכוני עליכם; זכרונות — כדי שיעלה זכרונו לפני לטובה; ובמה? בשופר". והנה זה מסכים מאד עם מה שאמרנו, שהשופר, שהוא כלי הנהוג ביום הקמת המלוכה, באמרו (מ"א א, לט): "ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך", הנה ראוי להיות ביום יחוד מלכות שמים, זכר לאיל יצחק הנאחז בסבך בקרניו. והוא מטבע האמת, שהוא עד לעצמו, ומסכים מפל צד לעצמו.

והנה התבאר בבאן, שכלל אמתנו, מלבד התיחדם בכלל התורה, יש שם יחודים, כמו מצות המילה וקצת מצוות אחרות, יתבארו עוד בכלל הששי בגזרת הצור, וביחוד העקדה, הנרשמת בתמידין, אשר בעבורן תהיה בהם יתרון השגחה ויחוד ההנהגה. והווי מה שרצינו לבארו. והוא הדרוש הראשון.

ואולם השני, והוא, אם יש יתרון השגחה במקום זולת מקום. הנה באו בתורה כתובים, מורים חלוף גדול במקומות. אמר יעקב אבינו, רומז אל המקום אשר שכב שם בדרך (בראשית כח, יז): "מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלהים", ואל המקום הנבחי לו מהגלגל: "זה שער השמים", ונאמר בתורה "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים" (שמות כה, כב): "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שם, ח): "ואמר

קעו

אור ה'

מאמר ב

כלל ב/פרק ו

עוד 'תמיד עיני ה' אליהם בָּה, מרשית השָׁנָה ועד אחרית שָׁנָה, (דברים יא, יב) 'והיו עיני ולבי שם כל הימים'. (מ"א ט, ג) ואמר המשורר 'אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יַעֲקֹב (תהלים פז, ב): 'מה ידידות משכנותיך ה' צְבָאוֹת, נִכְסְפָה וגו', (שם פד, ב) ורבים זולתם. ונתאמת לרו"ל זה, עד שהפליגו במאמריהם הרבה, ואמרו (כתובות קי, א) "כל הדר בחוצה לארץ כאלו עובד ע"ז", עד שאסרו לצאת מארץ ישראל לחו"ל. ובא בקבלה, שהמוכר עבדו לחו"ל יצא לחרות. כמו שאמרו במסכת גטין (ד, ו). ודקדקו בעת התפלה לירושלים, כמו שנרמז בדניאל (ו, יא): "וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלים". והעומד בירושלים לכוון לבו למקדש ולקדש הקדשים, כמו שנרמז בתפלת שלמה, אמר (מ"א ח, מח): "והתפללו אליך דרך ארצם", והתפלל אל הבית הזה, כמו שנתבאר במסכת ברכות (ל, א).

ולזה, מה שצריך לבאר הוא, סבת החלופ הזה בהשגחה, עם היות כלם עמו יתברך ביחס אחד. והוא ממה שלא יקשה באורו. וזה, שעם היות המשגיח ביחס אחד עם המקומות, אם המשגח איננו ביחס אחד עמהם, כבר יתחייב שיהיה חלופ בהשגחה. ואמנם, בלתי היות המשגח ביחס אחד עמהם — הנה זה מבאר. למה שבהתחלף המקומות יתחלפו ההכנות ההכרחיות אל עבודת האל יתברך, כמו הפרישות וההתבודדות, וזה אמנם לסבות שממיות וארציות. כמו שרמזו ז"ל במקומות, היות ארץ ישראל מיחדת להם בזה. עד שבא בקבלה, שאין הנבואה שורה אלא בארץ ישראל, כמו שבא במסכת (יומא [מו"ק] כה, א). ולהיות הגבול ההוא נבחר על זולתו, גזרה חכמת האל יתברך שתהיה יצירת האדם משם, כפי שקבל להם. אמרו (ב"ר יד, ח): "אדם ממקום בפרתו נברא". ולזה נבחר המקום ההוא ביחוד לעבודת הקרבנות. עם שבהתמדת העבודה במקום

קעז

אור ה'

מאמר ב

כלל ב/פרק ו

ההוא, רשם גדול להנעת השפע והשלמות, למה שבפעלות רשם חזק באצילות שפע, כמו שקדם. והתבאר בכאן הדרוש השני.

ואולם הדרוש השלישי, והוא, אם יש יתרון השגחה בזמן זולת זמן. הנה לפי מה שבא בקבלה, גם כן הוא מבאר. אמרם (ר"ה טז, א): "בארבעה פרקים העולם נדון" וכו'. ודרשו שם (יח, א): "אימת דרשו ה' בהמצאו, בעשרת ימי תשובה שבין ר"ה ליוה"כ". ואמרם (טז, ב): "שלשה ספרים נפתחים בר"ה". ורבים מלבד אלו. ואמנם עם מה שקדם, לא יקשה לתת סבת החלוקה הנה בזמנים. שהוא, ואם הם על יחס אחד עם המשגות, כבר יתחלפו בבחינת המשגות, וזה, שבחלוקה הזמנים יתחלפו ההכנות ההכרחיות אל העבודה; אם מפאת הזמן בעצמו, ואם מפאת הפעלות המיוחדות בזמנים ההם. כאלו תאמר, הפרקים הארבעה שנתחדו לעבודות מיוחדות מתניחסות לזמנים, כמו שיבא בכלל הששי בגזרת הצור, אשר מכללם "ירח האיתנים", שנתעטר במצוות ובעבודות מיוחדות, כאלו תאמר, קבלת מלכות שמים, והתחדות ההנהגה מאתו יתברך, אשר בעבור זה יש בו התעוררות שמחה; ולזה מה שאמר בעזרא (נחמיה ח, י): "כי קדוש היום לאדנו, ואל תעצבו", למה שבו יחוד המלוכה, והסר מעלינו ממשלת זולתו, באמצעות עבודת היום ותקיעת שופר. והתעוררות התשובה בימים הנוראים ההם, עד יום הצום הנבחר, שהוא קרבן כולל פרטי האמה, עם שבו מהפרישות והכנעת התאוות מה שלא יעלם. והנה ראוי להיות כן. כי למה שבזה שתי בחינות: אם יחוד המלוכה והממשלה, ואם העבודה; הנה ראוי להתחייב מיחוד המלוכה שמחה וששון למנהיגים, היוצאים מממשלת זולתו, ונכנסים לחסות בעלו, כמו שאמר (שם): "אכלו משמנים ושתו ממתקים" וגו'. ויהיה הסבה:

קעח

אור ה'

מאמר ב

כלל ב/פרק ו

"כי קדוש היום לאדונינו", רמז לקדשת האדנות; ומהעבודה — פרישות מפלג, וקרבן עצמי, לא מהזולת כמו בשאר הקרבנות. כמו שמצינו לקצת חכמינו, שהיו אומרים ביום הצום (ברכות יז, א) "רבונו של עולם, גלוי וידוע לפני כסא כבודך וכו', יהי רצון שיהא חלבי ודמי שנתמעט באלו מנח על גבי המזבח ותרצני". ולפי שהשמחה היא בהעמק המנגד, הנה ראוי בזה שתהיה בהתחלה, שהוא בעת עזיבת המנגד, רצוני לומר, בעת ההכנסה בהנהגתו ועזיבת זולתו; ולהפנס בדרך הפרישות והתשובה, עד שישלם זה בתכלית מה שאפשר, והוא הצום הנבחר.

והנה זה אמנם בעת ההיא, לסבות: אם לטבע העת, שהוא מוכן אל הפרישות, להיותו התחלת התקופה שהיא קרה ויבשה; אם למה שבתקופת השנה רשם גדול לחיי הנולד, ולזה הנה מן ההכרח להסיר הרשם ההוא מזולתו, וביחוד באמה הנבחרת, ולתת לו יתברך; ואם למה שבעת ההיא נתרצה הש"י למשה בארבעים יום האחרונים. ומלבד זה, להיות העת ההיא מיחדת בדין המים, שהוא חיי העולם הזה, באה הצואה על ארבעת המינים, שהם הנבחרים, אם בגדל, אם בטעם, אם בריח, אם בזולתם, אבל ושתפס היותם מתמידים כל ימות השנה, והם גדלים על כל מים. וזה אמנם להקריבם לו יתברך, ולהורות בזה, שממנו יתברך ההשגחה הזאת והדין הזה. ולזה הנה ראוי שנקריב לו מהמינים היותר משבחים, גדלים על כל המים. ולהיות הערכה היותר מתפעלת משפע המים, הנה מנהג הנביאים שבמקדש לשמח בה ביחוד ביום השביעי, שבו נשלם החג. והנה מיחד החג הזה בנסוך המים, כמו שבא בגמ' (סוכה [ר"ה] טז, א): "נסכו לפני המים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי השנה", ולפי שכבר קדם לנו, שבאמצעות פעלים ישג אצילות משפיע, ויוסר גם כן, הנה אין מן הפלא שבאמצעות פעלות

קעט

אור ה'

מאמר ב
כלל ג/פרק א

בזמנים ידועים יוסרו ממשלת כוכבים ושרים, ויחד לו יתברך. והתבאר בכאן הדרוש השלישי, והוא מספיק בכלל הזה. שבח ותהלה לאל לבדו, ומרומם על כל ברכה ותהלה.

הכלל השלישי

ביכלת השם

והוא מבאר היות הפנה הזאת יסוד ועמוד לתורה, אשר לא יציר מציאותה בלעדיה. וזה, כי למה שהיה פעל-מה מהמצוה אל המצוה, הנה צריך שיהיה יכול עליה. וכל שכן, אחר שקטביה אשר עליהם תסב, הם האותות והמופתים והיעודים שבאו בה, אשר לא יציר מציאותם וזלתו. ולזה יהיו דברינו בה, אם בבאור הפנה הזאת כפי מה שתגזרוהו התורה, ואם באפן ידיעתנו בה. ולזה חלקנו הכלל הזה לשני פרקים.

הפרק הראשון

בבאור הפנה הזאת כפי מה שתגזרוהו התורה.

ואמר, לפי שהוא מבאר, שהלאות חסרון בחק השם יתברך, הוא מחיב שיהיה יכלתו בב"ת מכל הצדדין, בכל מה שאפשר שיציר מציאותו אצל השכל, ואף אם יהיה נמנע אצל הטבע. ואמנם חיוב היות יכלתו בב"ת, הוא מבאר, וזה, שאם היה בעל-תכלית ומגבל, הנה חוץ מהגבול ההוא, אשר לא יתאר ביכלת עליו, היה לואה חלילה. ואמנם אמרנו בב"ת מכל הצדדין, למה שהבב"ת, לו שתי בחינות: ממנו בב"ת בזמן, וממנו בב"ת בחזק. ולו היה בעל-תכלית באחד משתי אלו הבחינות, הנה כבר היה לואה בבחינה שיכלתו עליה מגבל חלילה. ואמנם התנינו ואמרנו: "בכל מה שאפשר שיציר מציאותו אצל השכל", למה

שהוא מבאר, שמה שלא יציר מציאותו אצל השכל, לא יתאר עליו היכלת בשום צד. באלו תאמר, קבוץ השלילה והחייב בדבר אחד בעינו מצד אחד. וזה, שמה שאפשרות מציאותו בלתי מציר ומשכל אצל השכל, לא יפל עליו שם היכלת. ולזה העדר היכלת עליו איננו לאות כלל. ולזה לא יתאר ביכלת לבטל המשכלות הראשונות. למה שבטולם הוא קבוץ השלילה והחייב. ובכלל, הדברים שאינם מפעלת פועל, כמופתים המחלטים, הם גם כן מזה המין. וזה, שמציאותם והעדרם חולקים האמת והשקר, ובטולם הוא קבוץ השלילה והחייב. ולזה תמצא לרז"ל שאומרים (ברכות נ"ד א'): "הנכנס בעיר ושמע קול צעקה ואמר יהי רצון שלא תהא בתוך ביתי — הרי זו תפלת שוא". וזה מהם, כי הוא, אם הצעקה בביתו, כבר יצא אל המציאות; והיות מה שבכר יצא שלא יצא — יהיה קבוץ השלילה והחייב. והאריכות בזה מותר. ואמרנו, "ואף אם יהיה נמנע אצל הטבע", יכלל כל מה שלא יציר המנעות מציאותו אצל השכל. ולפי שהוא מבאר, שחדוש דברמה בזולת חמר קדמהו, איננו ממה שיציר המנעות מציאותו אצל השכל, הוא מבאר, שהוא יתברך יתאר ביכלת עליו. וזה, שהוא מבאר שמה שימנע ציור מציאותו אצל השכל, הוא קבוץ השלילה והחייב יחד מצד אחד. ולזה, אלו היה אמרנו היות הדבר מלא בדבר באמרנו היות הטבעת מהנהב, היה לטוען שיטען, שבאמרנו זה, כבר קבצנו השלילה והחייב; אבל אמרנו היות הדבר מלא בדבר, איננו זולת היות הדבר ואם לא קדמהו דבר, וזה איננו קבוץ השלילה והחייב. וכבר יתבאר זה עוד במאמר השלישי בגורת הצור.

הפרק השני

בבאור אפן ידיעתנו בפנה הזאת.

ואמר, הנה אריסטו, למה שנתחייב לו נצחות התנועה והגרמים השמימיים, ונתבאר לו שגשם בעל-תכלית אי אפשר שיהיה לו כח ב"ת, חייב התחלה שכלית מניעה נבדלת. ואנחנו, אם היה שנודה לו זה החיוב, לא יתחייב מזה אלא כח ב"ת בזמן; אבל לא יתחייב כח ב"ת בחזק, לא בפעל ולא בכח, רצוני, שיתוסף אל מה שיתוסף במספר והשעור. וזה, שיש למערער שיאמר, שהכח המניע לגלגל היומי, מגבל בהנעתו אותו בכ"ד שעות, מזולת שיוכל להגיעו בפחות מזה השעור. ולזה הוא מבאר, שמה שהאיר עינינו בפנה הזאת, הנה אמונת החדוש, כמו שבא בתורה ובקבלה. וזה, שכבר יתבאר במאמר השלישי במה שאין ספק בו, שהמציאות בכללו נתחדש ממנו יתברך, על צד הרצון המחלט, ואם לא קדמהו דבר. ולזה הוא מבאר, שהפועל יפעל בזולת יחס בינו ובין המתפעל, למה שפעלתו אינה נתלית אלא ברצון לבד. וכאשר היה זה כן, הוא מבאר, שאין לו כח מגבל. וזה, שההגבלה בכח איננה זולתי לסבת יחס שמור בין הפועל והמתפעל. ואחר שיפעל בזולת יחס שמור, הנה איננו מגבל. ולזה, היתה אמונת החדוש, כפי שהיא מקבלת באמה וכפי האמת בעצמו, האירה עינינו בפנה הזאת [בשלמות].

וכבר מחייב ממה שנאמר, שמה שהתבאר בכאן ב"ת בחזק ובזמן, איננו בכח לבד, כאלו תאמר, שיתוסף בפעל אל מה שיתוסף תמיד; אבל יתחייב מציאות כח ב"ת בחזק בפעל. וזה, שכבר התבאר ביכלת הזה שאיננו שומר יחס, והיכלת בתאר

קפב

אור ה'

מאמר ב

כלל ג/פרק ב

הזה הנה הוא בלתי מגבל, אחר שיסודו הרצון לבד, ואין הבב"ת זולת זה, רצוני לומר, מניעות ההגבלה.

וכבר יתבאר בצד אחר, ממה שבא בתורה ובקבלה מהמופתים מחדוש עצמים והפסד, כמו ההפך המטה לנחש, ומכת בכורות. וזה, שכבר יתבאר בטבעיות, שההנהגה והפסד אין המלט, מהיותם תכלית תנועה. ואמנם באות המטה, עם היות פשט הכתוב יורה היותו בזולת זמן, הנה למערער שיאמר שהתנועה אל היות הנחש זמן-מה. אבל במכת בכורות באה הקבלה, שאמרו "בחצי הלילה" בא על צד הדקדוק. וכבר יורה על זה שני הלשון, שכשאמר למצרים אמר "בחצות הלילה", וכמו שבא זה כלו בגמרא ברכות (ד, א). ולהיות חצי הלילה האמתי בעתה, הנה יתחייב שיהיה ההפסד בזולת זמן. ולפי שכבר קדם, שהפסד יחייב שתקדם לו תנועה, יתחייב שיהיה התנועה בזולת זמן, או שיהיה ההפסד בזולת תנועה קודמת. שכל זה יורה, שאיננו פועל ביחס שמור. וזה יתחייב בהכרח לכח בב"ת בחזק. והנה יראה שכבר הסכימו רז"ל במכה הזאת היותה בזולת אמצעי, להוראתה ביחוד על כח בלתי מגבל.

וכבר יתחייב כח בלתי מגבל, ממה שבא בתורה ובקבלה מפתיתת פי האתון. וזה, שחדוש סדור הדבור משכל לפי האתון, כבר יראה שהוא יותר רחוק מחדוש הדבור בזולת נושא, למה שחדוש הדבור הוא פלא עצום, וכל שכן חדשו בנושא מנגד לו. ולזה יראה, שזה ממה שיוורה על כח בלתי מגבל, שיסודו הרצון לבד, וכבר מעדו בזה המופת קצת מחכמי אמתנו, ובדו בדיאה להיות דבור האתון במראה הנבואה. גלו פנים שלא פהלכה וכנגד הקבלה. וקרה להם זה, כי לא הבינו תכלית הנס וטעמו, כמו שיבא בכלל הרביעי בגזרת הצור. ודי בזה עתה בכלל הזה. והתהלה לאל לבדו, ומרומם על כל ברכה ותהלה.